

Maciej Grochowski
Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków
maciej.grochowski@ijp.pan.pl

OKAZJONALNOŚĆ PRZYMIOTNIKÓW TEMPORALNYCH W JĘZYKU POLSKIM¹

Słowa kluczowe: współczesny język polski, przymiotnik, składnia, semantyka, referencja
Keywords: contemporary Polish language, adjective, syntax, semantics, reference

1. Przymiotniki wśród wykładników okazjonalności

Okazjonalność, rozległy problem teoretyczno-metodologiczny, stanowiła przedmiot rozważań wielu logików i filozofów od początku XX w. (Husserl 1901) i językoznawców co najmniej od połowy XX w. (Jakobson 1957), między innymi polskich: Andrzeja Bogusławskiego (1977, 1982), Renaty Grzegorzczkovej (2010, 2021), Stanisława Karolaka (1990) i Zuzanny Topolińskiej (1981, 1984). Logiczno-filozoficzne koncepcje okazjonalności były omawiane w starszej i nowszej literaturze z zakresu tych dyscyplin (por. między innymi Ciecierski 2011; Czeżowski 1958; Donnellan 1993; Kotarbińska 1971; Kijania-Placek 2012, 2016; Marciszewski 1970; Quine 1999; Russell 1967a, 1967b; Strawson 1980).

Podstawową funkcją wyrażenia okazjonalnego jest przyporządkowanie współwystępującego z nim wyrażenia predykatywnego obiektowi pozajęzykowemu. Przyporządkowania tego dokonuje mówiący w akcie mowy. Dzięki temu akt referencji jest spełniony. Wyrażenia okazjonalne są sytuacyjnie/kontekstualnie zmienne, ale ich sens jest stały (Karolak 1999: 649–650). Syntaktycznymi wykładnikami

---

¹ Dziękuję Profesor Magdalenie Danielewiczowej za przeczytanie wcześniejszej wersji tego tekstu i za konstruktywne uwagi krytyczne.

okazjonalności są deskrypcje określone i ich odmiany (deskrypcje dyskursywne i aluzyjne) oraz miana (Bogusławski 1977). Do leksykalnych wykładników okazjonalności należą między innymi zaimki wskazujące (*ten, tamten*), osobowe (*ja, ty*), niektóre przysłówki miejsca (*tu, tam, stąd, dotąd*) i czasu (*teraz, wczoraj, dziś, jutro*) oraz analogiczne do tych ostatnich przymiotniki, na przykład: *tutejszy, tamtejszy, wczorajszy, dzisiejszy, jutrzejszy*.

Przymiotniki temporalne mogą komunikować o równoczesności (np. *aktualny, bieżący, teraźniejszy*), uprzedniości (np. *miniony, poprzedni, ubiegły, zesły*; zob. Burkhardt 2006) lub następczości (np. *dalszy, następny, przyszły*) danego stanu rzeczy w stosunku do aktu mowy. W tym artykule przedmiotem rozważań są następujące przymiotniki odnoszące się do istniejących współcześnie obiektów i stanów rzeczy: ***aktualny, obecny, bieżący, dzisiejszy, teraźniejszy***. Według *Dystynktywnego słownika synonimów* (DSS) podstawowym synonimem (rozumianym jako plezjonim; por. Nagórko 1998) jest dla nich przymiotnik *współczesny*, a wyliczone leksemy uważa się – zgodnie z założeniami DSS (s. XLII–XLIV) – za jego ekwiwalenty kognitywne i pragmatyczne. Łączy je następująca „dominanta znaczeniowa, czyli wspólne dla wszystkich synonimów jądro znaczenia”: ‘taki, który jest w przedziale czasowym obejmującym moment mówienia’ (DSS: 500). Przytoczona formuła semantyczna, adekwatna do opisu użyc okazjonalnych, jest dla wielu znaczeń wymienionych przymiotników za mocna. Nie spełniają jej akceptowalne wypowiedzenia na przykład z przymiotnikami *dzisiejszy, teraźniejszy*, por. (20), (21), (42), (43). Proponuję formułę ogólniejszą: ‘taki, który jest przez mówiącego odnoszony do współczesności’. Ma ona charakter orientacyjny, nie zastąpi analizy poszczególnych jednostek leksykalnych. Elżbieta Wierzbicka (2003: 201–209), opisując przysłówki *obecnie, właśnie* i wyrażenia pokrewne, takie jak *w tym momencie, w tej chwili*, kwalifikuje je jako wykładniki „tożsamości lub bliskości temporalnej akcji z aktem mowy” (por. też analizę semantyczną pojęć *chwila, moment* w artykule Marioli Wołk [2022]). Zuzanna Topolińska (2011: 40) z kolei przymiotniki typu *aktualny, obecny, własny, wspólny* nazywa *parazaimkami*, zawierają one bowiem komponent umożliwiający identyfikację obiektu. Identyfikacja to zdaniem uczoney podstawowy cel funkcjonowania jednostek tworzących system referencji. Jest ona realizowana w wypowiedzeniach przez grupy nominalne nacechowane z punktu widzenia kategorii wyznaczoności (Topolińska 1984: 303), nazywanej dawniej przez uczoną określonością (Topolińska 1971).

Polskie przymiotniki temporalne były przedmiotem analizy R. Grzegorzycykowej i Z. Topolińskiej. Obie lingwistki badały rozwój semantyczny między innymi przymiotnika *obecny*, Grzegorzycykowa (2006, 2008, 2012) – na tle jednostek znaczeniowo pokrewnych i antonimicznych, Topolińska (2011, 2014, 2016) – w nawiązaniu do funkcji referencyjnej innych (para)zaimków, na przykład takich jak: *swój, obcy, teraźniejszy, dzisiejszy*. Grzegorzycykowa (2012) analizowała także funkcję metatekstową przymiotników *następujący, niniejszy, poniższy, powyższy* (zob. też Nagórko 1987; DSS).

Wymienione wyżej przymiotniki, stanowiące przedmiot rozważań w tym artykule, przedstawiane są w słownikach współczesnego języka polskiego na ogół jako niejednoznaczne. Traktując ich polisemię jedynie jako tło głównego problemu artykułu, w dalszej jego części – po wyróżnieniu ich znaczeń – omówię badane przymiotniki z punktu widzenia ich okazjonalności.

2. Znaczenia przymiotników temporalnych odnoszących się do współczesności

Słowniki wymieniają dwa (SJPD, SJPSz), trzy (DSS, ISJP, SWJP, USJP), a wyjątkowo nawet cztery (WSJP PAN) znaczenia przymiotnika **aktualny**: 1. ‘taki X, który nie przestał być ważny (nadal obowiązuje)’, (1)–(3); 2. ‘taki X, który nie uległ zmianie’, (4)–(7); 3. ‘taki X, któremu w czasie mówienia / współcześnie przysługuje dana cecha’ (szkicowe objaśnienia znaczeń własne, stanowią uogólnienie definicji w większej liczbie słowników), (8)–(10). Por. na przykład:

- (1) Auto powinno mieć **aktualny** dowód rejestracyjny (WSJP PAN).
- (2) Pracodawca nie może dopuścić do pracy pracownika bez **aktualnego** orzeczenia lekarskiego (NKJP).
- (3) Na granicy musieli okazać międzynarodową książeczkę zdrowia z **aktualnym** zaświadczeniem o szczepieniu przeciw cholerze (NKJP).
- (4) „Wesele” okazało się sztuką doprawdy nadmiernie **aktualną** (NKJP).
- (5) Problem stał się szczególnie **aktualny** w sytuacji ogromnej hossy panującej na giełdzie papierów wartościowych (NKJP).
- (6) Wciąż pozostaje **aktualna** myśl wielkiego sympatyka Polski, brytyjskiego historyka Normana Daviesa (NKJP).
- (7) Moja oferta jest nadal **aktualna**, podtrzymuję ją (NKJP).
- (8) **Aktualny** dyrektor szkoły, Kazimierz Wnuk, nie przystąpił do nowego konkursu (WSJP PAN).
- (9) Domagamy się dodatku nocnego od **aktualnej** stawki zaszeregowania (NKJP).
- (10) Snobował się swoją byłą, sławną małżonką. Na temat **aktualnego** związku natomiast nic nie mówił (NKJP).

Nie jest wykluczone, że głębsza analiza pierwszych dwóch znaczeń, reprezentowanych przez konteksty (1)–(7), pozwoli na zredukowanie ich do jednego znaczenia. Problem ten jako niezwiązany z okazjonalnością nie będzie tu rozważany.

Jednostki **aktualny** używa się w odniesieniu do osób i stanów rzeczy, w szczególności wytworów ludzkiej myśli i emocji. Jednostka ta nie jest orzekana o istotach żywych, wytworach przyrody i licznych artefaktach; por. na przykład: *aktualny pies, *aktualna sosna, *aktualna rzeka, *aktualny mróz, *aktualna szafa, *aktualny grzebień.

Przymiotnik *obecny* ma niewątpliwie dwa znaczenia (SJPD, SJPSz, SWJP, DSS, Nagórko 1987: 38; Grzegorzczkowska 2012: 223; Topolińska 2014: 30–32): 1. ‘taki X, któremu w chwili mówienia przysługuje dana cecha’ (w użyciu atrybutywnym), (11)–(15); 2. ‘taki X, który występuje w danym miejscu’ (z reguły w użyciu predykatywnym), (16)–(18), por. na przykład:

- (11) *Obecna* sytuacja najbardziej mi odpowiada (NKJP).
- (12) Część *obecnego* rezerwatu w 1863 roku stanowiła miejsce schronienia oddziałów powstańczych (NKJP).
- (13) Znam jego życie nie gorzej niż jego *obecna* żona (NKJP).
- (14) Chciałbym spojrzeć na poezję *obecnego* papieża z punktu widzenia przeciętnego czytelnika (NKJP).
- (15) Od września 1939 do stycznia 1940 przy *obecnej* ulicy Sikorskiego znajdował się jeniecki obóz przejściowy (NKJP).
- (16) Instytucja ta jest *obecna* na polskim rynku już od kilku lat (ISJP).
- (17) Powieść popularna wyszła poza księgarnie, zawładnęła ulicznymi kioskami, *obecna* jest na dworcach kolejowych, w portach, zapełnia półki w supermarketach (NKJP).
- (18) Pojęcie kapitału społecznego wyraźnie *obecne* jest w publicystyce, świadomości społecznej, a nawet w retoryce politycznej zwalczających się partii (NKJP).

Niektóre słowniki mnożą znaczenia omawianego przymiotnika, co nie ma dostatecznego uzasadnienia. Na przykład ISJP, USJP i WSJP PAN dzielą drugie z wyróżnionych tu znaczeń na trzy lub cztery, kierując się przypuszczalnie tym, że *obecny* ma szeroki zakres odniesienia. Za wyróżnieniem tylko dwóch znaczeń tego przymiotnika przemawia argument składniowy: w użyciu predykatywnym *obecny* jest jednostką dwumiejscową, a w atrybutywnym – jednomiejscową. Omawiane słowo wypowiedziane przez daną osobę przy sprawdzaniu listy na potwierdzenie jej obecności w danym miejscu nie jest, wbrew ISJP, osobnym znaczeniem jednostki, tylko jej użyciem predykatywnym, ma znaczenie drugie.

Przymiotnik *dzisiejszy* ma dwa znaczenia i taką opinię podzielają słowniki współczesnej polszczyzny (SJPD, SJPSz, USJP, ISJP, SWJP, DSS, WSJP PAN): 1. ‘taki X, który ma miejsce w ciągu doby, w której to mówię’, (19)–(22); 2. ‘taki X, który dotyczy czasów współczesnych mówiącemu, typowych obiektów i stanów rzeczy mających miejsce w tych czasach’ (23)–(28). Por. na przykład:

- (19) *Dzisiejsza* pogoda długo się nie utrzyma (NKJP).
- (20) *Dzisiejsza* uroczystość przejdzie do historii uniwersytetu (NKJP).
- (21) *Dzisiejszy* koncert dobroczynny rozpoczyna się o 20.00 (NKJP).
- (22) Franz Kafka otworzył *dzisiejszej* nocy zjazd znerwicowanych seksistów i seksuologów (NKJP).

- (23) W **dzisiejszych** czasach tragedie rodzinne stają się sensacją dla wszystkożer-
nych mediów (NKJP).
- (24) **Dzisiejsi** przywódcy pewnego dnia zejną ze sceny (NKJP).
- (25) Połowa **dzisiejszych** Polaków odrzuca demokrację albo demokracja mało ich
obchodzi (NKJP).
- (26) **Dzisiejsza** psychiatria powiada, że człowiek psychicznie chory jest właściwie
zdrowy, tylko inaczej myślący (NKJP).
- (27) Czułki czuciowe są typowe dla **dzisiejszych** skorupiaków i wymarłych trylo-
bitów (NKJP).
- (28) U **dzisiejszych** ssaków zęby wyrzynają się dopiero wtedy, kiedy czaszka ma za
sobą większość wzrostu (NKJP).

Przymiotnik **dzisiejszy** w połączeniu z nazwami osób, zwierząt i roślin (niezależ-
nie od formy liczby) występuje w użyciu generycznym (*dzisiejszy uczony, dzisiejszy
kierowca, dzisiejsza stułbia, dzisiejsze sinice, dzisiejsze paprocie*); por. na przykład
(24), (25), (27), (28). Podobną właściwość ma nienależący do badanej serii przymiot-
nik intratekstualny systemowo *dany*, występujący zarówno w grupach nominalnych
wyznaczonych, jak i generycznych. Omawiałem jego cechy gramatyczne i seman-
tyczne w innym miejscu (Grochowski 2023a).

Przymiotnik **bieżący** należy do warstwy książkowej/oficjalnej słownictwa (USJP,
DSS). Odznacza się relatywnie wąskim zakresem odniesienia: nie współwystępuje
z rzeczownikami osobowymi, żywotnymi ani z nazwami artefaktów. Mimo to
jest przypuszczalnie dwuznaczny (WSJP PAN), a według słowników traktujących
rozpowszechnione użycia w związkach frazeologicznych jako odrębne znaczenia –
nawet trójznaczny (ISJP, SJPD, SJPSz, SWJP, USJP). W znaczeniu 1: ‘taki X, który
jest częścią tego czasu, w którym teraz mówię’ współwystępuje z konwencjonalnymi
jednostkami miary czasu, na przykład *bieżący dzień (tydzień, miesiąc, rok)*, też
bieżący numer (czasopisma, gazety); (29)–(32). W znaczeniu 2: ‘taki X, który dotyczy
tego, co dzieje się w czasie, w którym o tym mówię’, na przykład *bieżąca sprawa,
sytuacja, działalność; bieżący koszt, remont*; (33)–(35). Por. na przykład:

- (29) W **bieżącym** roku szkolnym zlikwidowano gimnazja (NKJP).
- (30) W **bieżącym** miesiącu otwiera się w Mediolanie wystawa płócien NN (NKJP).
- (31) Chiny przed upływem **bieżącego** stulecia będą wielkim mocarstwem gospo-
darczym i militarnym (NKJP).
- (32) Na krótko przed zamknięciem **bieżącego** numeru Tygodnika Podhalańskiego
otrzymaliśmy pomyślną wiadomość z Himalajów (NKJP).
- (33) Niech pan zgłosi jeszcze na **bieżącej** sesji projekt odpowiedniej ustawy (NKJP).
- (34) Zagadywał Halinę o **bieżące** sprawy organizacyjne i uniwersyteckie, zupełnie
Róży nieznane (NKJP).

- (35) Wydział ten prowadzi **bieżącą** systematyczną działalność kwerendalną w zakresie gromadzenia zbiorów dokumentów (NKJP).

Rozpowszechnione są co najmniej dwie dwusegmentowe jednostki leksykalne z przymiotnikiem **bieżący** (w pierwszej ma on szyk antepozycyjny, w drugiej postpozycyjny): **bieżąca woda** ‘taka, która płynie z kranu po jego odkręceniu’ oraz **metr bieżący (czegoś)** ‘jednostka miary długości’, por. na przykład:

- (36) Jeśli opłaty za wodę drastycznie pójdą w górę, mieszkańcy wielu domostw na Podhalu być może zakręcą kran z **bieżącą wodą** i powrócą do czerpania wody ze studni (WSJP PAN).
- (37) Za trzecie miejsce przyznano jeden **metr bieżący** kielbasy grubej, a za czwarte miejsce pół **metra bieżącego** szynki (NKJP).

Przymiotnik ten występuje ponadto w licznych grupach nominalnych, współtworząc z innymi ich komponentami terminy z zakresu finansów i bankowości, na przykład *rachunek bieżący*, *bieżąca płynność finansowa*, *bilans obrotów bieżących*, *bieżąca zdolność płatnicza*, *bieżąca konsumpcja*, por. na przykład:

- (38) W niektórych krajach wydatki **bieżące** i wydatki kapitałowe budżetu są organizacyjnie oddzielone od siebie (NKJP).
- (39) Ewentualne nadwyżki funduszy publicznych są kumulowane na **bieżących** oprocentowanych rachunkach bankowych (NKJP).

Przymiotnik **teraźniejszy** – na zasadzie analogii do **dzisiejszy** – można by uznać za dwuznaczny (ISJP, WSJP PAN; jest to jedna z najbardziej dyskusyjnych hipotez w tym artykule): 1. ‘taki X, który ma miejsce teraz, w czasie, kiedy o tym mówię’, (40)–(44); 2. ‘taki X, który dotyczy czasów współczesnych mówiącemu, typowych obiektów i stanów rzeczy mających miejsce w tych czasach’, (45)–(48). Większość słowników współczesnej polszczyzny (SJPD, SJPSz, USJP, SWJP) wyróżnia jedno znaczenie rozważanego przymiotnika. Por. dwie serie przykładów ilustrujące zdefiniowane znaczenia:

- (40) Dzisiejsza choroba wynikła w chwili **teraźniejszej**, a nas by interesował powód, który doprowadził do podjęcia tej decyzji (NKJP).
- (41) Czy i w jaki sposób **teraźniejsze** przedstawienie różni się od tamtego sprzed lat (NKJP).
- (42) Kierują się w mniejszym stopniu **teraźniejszą** sytuacją firmy, w większym – perspektywami jej rozwoju (NKJP).
- (43) Opowiadała o dawnym i **teraźniejszym** Lwowie (NKJP).

- (44) Głównym placem targowym był obecny Stary Rynek. Swą **teraźniejszą** nazwę otrzymał po utworzeniu Nowego Miasta z ośmiobocznym Nowym Rynkiem (NKJP).
- (45) To nie jest nic specjalnie interesującego dla **teraźniejszego** pokolenia nastolatków (NKJP).
- (46) **Teraźniejszymi** mężczyznami rządzą kobiety, nie potrafię zrozumieć dlaczego (NKJP).
- (47) Taka przyszła Polska, jaka **teraźniejsza** młodzież (NKJP).
- (48) Na aktywność jednostki składają się różne czynniki, m.in. jej **teraźniejsze** doświadczenie ujmowane w kontekście minionych przeżyć (NKJP).

Wyróżniana w wielu słownikach (DSS, ISJP) sekwencja **czas teraźniejszy** (z obligatoryjną postpozycją przymiotnika) jest jednostką leksykalną wtedy, gdy charakteryzuje formę gramatyczną czasownika. Zbudowana z tych samych dwóch wyrazów (mających zmienny szyk) konstrukcja składniowa ma również wysoką frekwencję w tekstach, na przykład:

- (49) Czasami jest takie jedno lato, jedna chwila. I wydaje się, że może trwać tylko w **czasie teraźniejszym**, że jest na zawsze przypisana do **czasu teraźniejszego**, że musi zostać taka, jaka była dana (NKJP).

Przymiotnik **teraźniejszy** – analogicznie do **dzisiejszy** – w połączeniu z nazwami osób i istot żywych jest używany również generycznie; por. na przykład (45)–(47).

3. Osobliwości składniowe przymiotników w użyciu okazjonalnym

Podana w DSS (500) właściwość semantyczna gniazda synonimów ‘taki, który jest w przedziale czasowym obejmującym moment mówienia’ łączy tylko niektóre sposoby użycia scharakteryzowanych przymiotników, mianowicie takie, które można określić intuicyjnie jako okazjonalne. W przytoczonej formule brak jest zmiennej symbolizującej rzeczownik, który jest przez przymiotnik konotowany kategoriałnie i który to rzeczownik (pełniący funkcję wyrażenia predykatywnego) jest przyporządkowywany obiektowi pozajęzykowemu. Skoro przyporządkowanie jest dokonywane w indywidualnym akcie mowy, uzasadnione byłoby wprowadzenie do odpowiedniej formuły słowa *teraz* i pierwszoosobowego *mówię*; oba wyrażenia były uważane przez Annę Wierzbicką (2006: 123–125) za niedefiniowalne.

Proponuję więc taki oto schematyczny zapis właściwości semantycznej przymiotników temporalnych, wspólnej dla ich użycia okazjonalnych: ‘ten P, o którym teraz mówię: SP’, gdzie P symbolizuje wyrażenie orzekane o identyfikowanym obiekcie / stanie rzeczy, który jest tu reprezentowany za pomocą SP, por. na przykład:

- (50) *Aktualna* sytuacja gospodarcza w kraju jest fatalna.: ‘ta sytuacja, o której teraz mówię *aktualna sytuacja*, jest fatalna’;
- (51) W *bieżącym* roku szkolnym zlikwidowano gimnazja.: ‘w tym roku szkolnym, o którym teraz mówię *bieżący rok szkolny*, zlikwidowano gimnazja’.

Omawiane przymiotniki w użyciu okazjonalnym charakteryzują się licznymi właściwościami, których nie mają w innym użyciu; są to więc ich cechy negatywne.

Po pierwsze, wykluczają funkcję i zarazem pozycję orzecznika, po drugie, nie podlegają negacji. Na obie właściwości, nierozzerwalnie ze sobą związane, jako dystynktywne dla wyrażen okazjonalnych zwrócił uwagę pół wieku temu A. Bogusławski (1977), analizując różne typy deskrypcji określonych (między innymi dyskursywne i aluzyjne). Powyższe i inne cechy wymienia Magdalena Danielewiczowa (2007) wśród właściwości dystynktywnych przymiotników metatekstowych.

Próba transformacji wypowiedzeń, w których badane przymiotniki są użyte okazjonalnie, na takie, w których zajmowałyby one pozycję orzecznika, prowadzi do dewiacji albo powoduje zmianę znaczenia jednostki. Por. na przykład (8), (11), (19), (30), (41) odpowiednio z:

- (52) *Dyrektor szkoły, Kazimierz Wnuk, który jest *aktualny*, nie przystąpił do nowego konkursu.
- (53) *Sytuacja, która jest *obecna*, najbardziej mi odpowiada.
- (54) *Pogoda, która jest *dzisiejsza*, długo się nie utrzyma.
- (55) *W miesiącu, który jest *bieżący*, otwiera się w Mediolanie wystawa płócien NN.
- (56) *Czy i w jaki sposób przedstawienie, które jest *teraźniejsze*, różni się od tamtego sprzed lat?

Dopuszczalne jest jedynie użycie omawianych przymiotników (wraz z zaimkiem anaforycznym) w apozycji w stosunku do rzeczownikowego centrum grupy nominalnej. Por. wypowiedzenia akceptowalne:

- (57) Dyrektor szkoły, *ten aktualny*, a nie poprzedni, przystąpił do następnego konkursu.
- (58) Na temat swojego związku, *tego obecnego*, a nie wcześniejszego, nic nie mówił.
- (59) Wspaniała uroczystość, *ta dzisiejsza*, a nie wczorajsza, przejdzie do historii uczelni.
- (60) Na krótko przed zamknięciem numeru, *tego bieżącego*, otrzymaliśmy smutną wiadomość.
- (61) Opowiadała wnukom o Lwowie, *tym teraźniejszym*, a nie dawnym.

Badane przymiotniki użyte okazjonalnie są atrybutami rzeczowników konstytuujących grupy nominalne, występującymi z reguły w antepozycji względem

rzeczowników. Przymiotniki **aktualny** i **obecny**, bezdyskusyjnie niejednoznaczne, jeżeli nie pełnią w danym wypowiedzeniu funkcji identyfikującej, mogą występować w pozycji orzecznika. Por. na przykład (5)–(7), (16)–(18).

Trzecia relewantna cecha semantyczna przymiotników temporalnych użytych okazjonalnie polega na tym, iż na ogół nie współwystępują one z zaimkami przymiotnymi nieokreślonymi typu *jakiś*, *jakikolwiek*. Por. na przykład wypowiedzenia dewiacyjne:

- (62) *Domagamy się dodatku nocnego od **jakiejś aktualnej** stawki zaszeregowania.
 (63) ***Jakaś dzisiejsza** uroczystość przejdzie do historii uniwersytetu.

Czwartą cechą omawianych jednostek w użyciu okazjonalnym jest ich ograniczona kookurencja z innymi niż rzeczownik potencjalnymi komponentami grupy nominalnej. Jednostki te nie przyłączają operatorów metapredykatywnych typu *bardzo*, *trochę*, *prawie*. Operatory te mogą współwystępować z badanymi przymiotnikami w innym użyciu niż okazjonalne; por. na przykład (4), (5).

Ponadto żaden z omawianych tu przymiotników temporalnych – niezależnie od tego, w jakim znaczeniu występuje – nie podlega stopniowaniu.

Przedstawiony artykuł traktuję jako drobny przyczynek do analizy pięcioelementowej serii jednostek leksykalnych należącej do licznej klasy przymiotników intratekstualnych systemowo. Jedną z takich jej podklas są przymiotnikowe wykładniki kwantyfikacji referencyjnej (Grochowski 2023b), które pozostają w relacji krzyżowania z zaimkami.

Literatura

- BOGUSŁAWSKI A., 1977, *O interpretacji zdań z wyrażeniami okazjonalnymi*, „Przegląd Humanistyczny” 2, s. 39–56.
 BOGUSŁAWSKI A., 1982, *Semantic and pragmatic aspects of reference: Selected problems*, Berlin, „Linguistische Studien” 91/I: *Pragmatische Komponenten der Satzbedeutung*.
 BURKHARDT H., 2006, *Nowy słownik synonimów polskich – ilustracja ciągu przymiotnikowego odnoszącego się do pojęcia czasu*, [w:] A. Dąbrowska, A. Nowakowska (red.), *Język a Kultura*, t. 19: *Czas – język – kultura*, Wrocław, s. 73–80.
 CIECIERSKI T., 2011, *Zależność kontekstowa. Wprowadzenie do problematyki*, Warszawa.
 CZEŻOWSKI T., 1958, *Nazwy okazjonalne oraz imiona własne*, [w:] T. Czeżowski, *Odczyty filozoficzne*, Toruń, s. 148–159.
 DANIELEWICZOWA M., 2007, *Przymiotniki nieprzymiotniki (O pewnym niezwykłym typie wyrażenia w języku polskim)*, „Zbornik Matice srpske za slavistiku” 71–72, s. 223–235.
 DONNELLAN K.S., 1993, *Nazwy własne i deskrypcje identyfikujące*, tłum. T. Szubka, [w:] B. Stanosz (red.), *Filozofia języka*, Warszawa, s. 203–225.
 DSS: A. Nagórko, M. Łaziński, H. Burkhardt, *Dystynktywny słownik synonimów*, Kraków 2004.

- GROCHOWSKI M., 2023a, *Od wyznaczoności do generyczności. O referencji grup nominalnych z przymiotnikiem dany*, [w:] H. Bartels, T. Menzel, J.P. Zeller (red.), *Einheit(en) in der Vielfalt von Slavistik und Osteuropakunde. Prudentia Regnorum Fundamentum*, Berlin, s. 131–140.
- GROCHOWSKI M., 2023b, *Szyk jednostek funkcyjnych we współczesnym języku polskim*, Kraków.
- GRZEGORCZYKOWA R., 2006, *Polskie przymiotniki temporalne na tle ogólnej językowej konceptualizacji czasu*, [w:] A. Dąbrowska, A. Nowakowska (red.), *Język a Kultura*, t. 19: *Czas – język – kultura*, Wrocław, s. 33–43.
- GRZEGORCZYKOWA R., 2008, *Od wspólnoty do obcości. Rozwój znaczeniowy polskiego przymiotnika obcy na tle słowiańskim*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 20, s. 39–50.
- GRZEGORCZYKOWA R., 2010, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, wyd. 4, Warszawa.
- GRZEGORCZYKOWA R., 2012, *Polskie przymiotniki jako sygnały aktualizacji temporalnej wypowiedzi*, [w:] R. Grzegorzczkowska, *Świat widziany poprzez słowa. Szkice z semantyki leksykalnej*, Warszawa, s. 217–226.
- GRZEGORCZYKOWA R., 2021, *Język w służbie myśli. Szkice z dziejów polskiego słownictwa*, Warszawa. DOI: 10.31338/uw.9788323547594.
- HUSSERL E., 1901, *Logische Untersuchungen: Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis*, t. 2, Halle a. S.
- ISJP: M. Bańko (red.), *Inny słownik języka polskiego*, t. I–II, Warszawa 2000.
- JAKOBSON R., 1957, *Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb*, Cambridge, MA.
- KAROLAK S., 1990, *Kwantyfikacja a determinacja w językach naturalnych*, Warszawa.
- KAROLAK S., 1999, *Wyrażenia egocentryczne (deiktyczne, okazjonalne)*, [w:] K. Polański (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław, s. 649–650.
- KIJANIA-PLACEK K., 2012, *Pochwała okazjonalności. Analiza deskryptywnych użyczeń wyrażen okazjonalnych*, Warszawa.
- KIJANIA-PLACEK K., 2016, *Okazjonalność*, [w:] J. Odrowąż-Sypniewska (red.), *Przewodnik po filozofii języka*, Kraków, s. 137–176.
- KOTARBIŃSKA J., 1971, *Wyrażenia okazjonalne*, „Studia Filozoficzne” 1 (68), s. 3–16.
- MARCISZEWSKI W., 1970, *Wyrażenie okazjonalne*, [w:] W. Marciszewski (red.), *Mała encyklopedia logiki*, Wrocław, s. 357–359.
- NAGÓRKO A., 1987, *Zagadnienia derywacji przymiotników*, Warszawa.
- NAGÓRKO A., 1998, *Synonimia kontekstowa i sytuacyjna. Implikacje leksykograficzne*, „Prace Filologiczne” XLIII, s. 327–340.
- NKJP: Narodowy Korpus Języka Polskiego, [on-line:] <https://nkjp.pl>.
- QUINE W. VAN O., 1999, *Słowo i przedmiot*, tłum. C. Cieśliński, Warszawa.
- RUSSELL B., 1967a, *Denotowanie*, tłum. J. Pelc [w:] J. Pelc (red.), *Logika i język. Studia z semiotyki logicznej*, Warszawa, s. 253–275.
- RUSSELL B., 1967b, *Deskrypcje*, tłum. J. Pelc [w:] J. Pelc (red.), *Logika i język. Studia z semiotyki logicznej*, Warszawa, s. 277–293.
- SJPD: W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I–XI, Warszawa 1958–1969.
- SJPSz: M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I–III, Warszawa 1978–1981.
- STRAWSON P.F., 1980, *Indywidualność. Próba metafizyki opisowej*, tłum. B. Chwedeńczuk, Warszawa.
- SWJP: B. Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996.
- TOPOLIŃSKA Z., 1971, *Charakterystyka kategoriajna frazy*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XXVIII, s. 99–106.

- TOPOLIŃSKA Z., 1981, *Remarks on the Slavic Noun Phrase*, Wrocław.
- TOPOLIŃSKA Z., 1984, *Składnia grupy imiennej*, [w:] Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa, s. 301–389.
- TOPOLIŃSKA Z., 1988, *Tu i teraz – przysłowki „z formy i z treści”*, „Folia Philologica Jugoslavo-Polonica” 1, s. 16–21.
- TOPOLIŃSKA Z., 2011, *I nadal w kręgu (para)zaimków*, „Linguistica Copernicana” 2 (6), s. 39–45. DOI: 10.12775/LinCop.2011.021.
- TOPOLIŃSKA Z., 2014, *Co łączy obcego z obecnym?* „Linguistica Copernicana” 11, s. 29–34. DOI: 10.12775/LinCop.2014.034.
- TOPOLIŃSKA Z., 2016, *Zaimki – uniwersalny system referencji*, „LingVaria” XI, nr 1 (21), s. 35–41. DOI: 10.12797/LV.11.2016.21.04.
- USJP: S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. I–IV, Warszawa 2003.
- WIERZBIČKA A., 2006, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Lublin.
- WIERZBIČKA E., 2003, *Leksykalne wykładniki tożsamości lub bliskości czasowej z aktem mowy*, [w:] J. Linde-Usiekniewicz, R. Huszcza (red.), *Prace językoznawcze dedykowane Profesor Jadwidze Sambor*, Warszawa, s. 199–211.
- WOŁK M., 2022, *Chwila i moment w ujęciu semantycznym*, „Prace Filologiczne” 77, s. 547–558. DOI: 10.32798/pf.1045.
- WSJP PAN: P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, [on-line:] <https://wsjp.pl>.

Occasional Use of Temporal Adjectives in Polish

Abstract

Occasional expressions help in referring the predicate to an extralinguistic object, and they serve as a means of its identification. The author of the article presents semantic descriptions of the following Polish temporal adjectives which express the simultaneity of the action with the speech act, namely *aktualny* [up-to-date], *obecny* [present], *bieżący* [current], *dzisiejszy* [today's], *teraźniejszy* [present-day]. These units can be used occasionally. In this case, they are characterized by several syntactic features. First, they occur only in attributive positions, never in predicative ones. Second, they cannot be negated. Third, they do not occur with indefinite pronouns. Fourth, they cannot co-occur with metapredicative operators. Fifth, they are not gradable.